

บทที่ ๒

แนวคิดเรื่องการใช้อุปมา

การใช้ภาษา สำนวน และโวหารในการเผยแผ่ธรรมะจากครั้งพุทธกาลจวบจนถึงปัจจุบัน ก็มีได้แตกต่างกัน ไม่ว่าจะเป็นรูปแบบ ลักษณะ วิธี จุดมุ่งหมาย เพียงแต่ในยุคปัจจุบัน โลกได้มีการเปลี่ยนแปลงไปจากครั้งพุทธกาลมาก เช่น ชีวิตความเป็นอยู่ อาชีพ หรือพัฒนาการด้านเทคโนโลยีต่างๆ ที่ทำให้ชีวิตของมนุษย์ในยุคสมัยปัจจุบันมีความซับซ้อนมากขึ้น ถึงแม้มนุษย์ในปัจจุบันจะได้รับความสะดวกสบายจากการพัฒนาเทคโนโลยีมากขึ้นก็ตาม แต่ดูเหมือนว่าความสุขทางใจจะได้รับน้อยลงซึ่งสวนทางกันกับความสะดวกทางกาย ด้วยเหตุนี้ การเผยแผ่ธรรมะในปัจจุบันด้วยสิ่งที่เข้าถึงบุคคลทั่วไปจึงเป็นสิ่งสำคัญมาก ถือเป็นสิ่งที่พึงบุคคลที่ต้องการยกระดับจิตใจจากความทุกข์และความหลงนานัปการ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ผู้วิจัยเห็นความสำคัญของการใช้อุปมาอุปไมยในการเผยแผ่ธรรมะ เพื่อให้สัมฤทธิ์ผลสูงสุดทั้งผู้ให้และผู้รับ เพื่อยังประโยชน์แก่มวลมนุษยชาติตามรอยพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า ฉะนั้นจึงควรที่จะศึกษา การใช้อุปมาในบริบทต่างๆ เพื่อให้เห็นจุดเด่นและจุดด้อยของการใช้อุปมาในแบบต่างๆ โดยในงานวิจัยนี้มีหลักคือพัฒนาการใช้อุปมาในการสอนให้มีศักยภาพสูงสุดในการถ่ายทอดความหมาย ทำให้ผู้ฟังมีความเข้าใจได้ง่ายและชัดเจนยิ่งขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาซึ่งมีความละเอียด ลุ่มลึก เป็นนามธรรม ยากต่อการเข้าใจได้ง่าย

ในการถ่ายทอดเนื้อความในแต่ละศาสตร์ และแต่ละภาษา ย่อมมีความยาก ง่ายต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศาสตร์ที่มีความเป็นนามธรรมสูงเช่น พุทธศาสตร์และ ปรัชญา ย่อมเป็นการยากในการถ่ายทอดความหมายอย่างตรงไปตรงมาให้เข้าใจได้โดยง่าย ดังนั้น จึงจำเป็นต้องใช้เครื่องมือทางภาษา นั่นคือ การอุปมา อุปไมย เพื่อโยงสิ่งที่เป็นนามธรรมให้เห็นเป็นรูปธรรม ดังเช่นพุทธภาษิตที่ว่า

อุปมายมิเรกัจจํ อตถิ ชานนฺติ ปณฺฑิตา “วิญญูชนบางกลุ่มย่อมเข้าใจความหมายแห่งคำพูดได้ด้วยการอุปมา” (ขุ.ชา. (ไทย) ๒๘/๗๘๓/๒๕๑, ขุ. ชา. (บาลี) ๒๘/๒๔/๒๘).

หรือมักพบคำกล่าวในพระสูตรว่า

“ข้าแต่พระ โคดม ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ประกาศธรรมโดยอนกปริยาย ดูหงายภาษาขณะที่คว่ำ เบิกของที่ปิดไว้ บอกทางแก่คนหลงทาง ส่องประทีปในที่มืด ด้วยหวังว่าคนมีจักษุจักษุมองเห็นได้” (ส. ส. (ไทย) ๑๕/๖๗๖/๒๔๒)

การใช้อุปมาอุปไมยเป็นวิธีที่ช่วยให้เข้าใจได้ชัดเจนแจ่มแจ้ง อีกทั้งยังทำให้ข้อความสละสลวยยิ่งขึ้นช่วยทำให้ผู้อ่านหรือผู้ฟังเกิดความประทับใจในอุปมาที่ยกขึ้นมาเปรียบ โดยนำสิ่งที่ป็นรูปธรรมมาเปรียบเทียบกับนามธรรม หรือนามธรรมกับนามธรรม

๒.๑ ความหมายของอุปมาและความสำคัญของการใช้อุปมา

ความหมายของคำว่าอุปมา เพื่อเป็นพื้นฐานในการทำความเข้าใจเบื้องต้น ดังนี้
 พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ให้ความหมายไว้ว่า
 อุปมา ข้อความที่นำมาเปรียบเทียบ การอ้างเอามาเปรียบเทียบ ข้อเปรียบเทียบ
 อุปไมย ข้อความที่ควรจะนำสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบ สิ่งที่ควรจะหาสิ่งอื่นมาเปรียบเทียบ
 สิ่งที่ถูกเปรียบเทียบ (พระราชาวรมุณี (ประยูรค์ ปยุตโต), ๒๕๒๘, น. ๔๓๐)

คัมภีร์สุโฆธาลังการ ของพระมหาสามีสังฆรักจิต แปลโดย น.อ. เข้ม ประพัฒน์ทอง ให้ความหมายกล่าวถึงอุปมาไว้ว่า “เป็น วังกุตติ ซึ่งเป็นเครื่องประดับข้อความ (อรรถาลังการ) ประการหนึ่ง กล่าวถึง อรรถาลังการและ วังกุตติ ไว้ดังนี้ อรรถาลังการ การตกแต่งอรรถมี สองประการโดยประเภทแห่งสภาวุตติ และวังกุตติ บรรดาอรรถทั้งสองประการนั้นสภาวุตติ ประการต้นเป็นเครื่องสำแดงหลักเกณฑ์ต่าง ๆ ของวัตถุทั้งหลายและการแถลงสภาวะวัตถุอันใด เป็นอย่างอื่นการแถลงนั้นพึงเป็นประการหลังคือ วังกุตติ” (พระมหาสามีสังฆรักจิต, ๒๕๑๒, น. ๑๓๗-๑๔๐)

พระมหาฉัตร มูลสาร (๒๕๔๕) อ้างใน (พระมหาวิชาญ สุภาจาโร, ๒๕๕๒, น. ๔๑) ได้ ศึกษาเรื่องการอุปมาอุปไมยในคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้ให้ความหมายของอุปมาอุปไมยไว้ว่า “อุปมาอุปไมยคือ การนำเอาสิ่งหนึ่งมาเปรียบเทียบกับเพื่อชักนำให้ผู้อ่านคล้อยตามเหตุที่ต้องการ สื่อโดยการนำเอาสิ่งสองสิ่งที่มีลักษณะร่วมเหมือนกันมาเปรียบเทียบเพื่อให้กระบวนการอธิบาย ความง่ายขึ้น

พระมหาวิชาญ สุภาจาโร (๒๕๕๒) ได้ให้ความหมายของอุปมาในการศึกษาการสื่อสาร โดยวิธีการอุปมาอุปไมยในคัมภีร์มัจฉัตถกถาปีนินว่า การอุปมาอุปไมยคือ การเปรียบเทียบกัน ระหว่างของสองสิ่ง ตัวที่ถูกนำมาเปรียบเรียกว่า อุปมา ตัวที่ถูกเปรียบเรียกว่า อุปไมย การอุปมาอุปไมยจะต้องประกอบด้วยส่วนสำคัญ ๓ ส่วนคือ

๑. อุปมาอุปไมย ตัวถูกเปรียบหรือตัวตั้ง ๒. อุปมานำมาเปรียบหรือตัวรับ และ ๓. สรุปรวมชุด ความคล้ายคลึงกันและการที่จะเปรียบเทียบได้อย่างแจ่มแจ้งนั้นต้องมีการกำหนดสิ่งที่จะมาเปรียบเทียบให้แน่นอน คุณความเหมือนและความแตกต่างที่สำคัญของสิ่งทั้งสองนั้น คุณบริบทของสิ่งทั้งสองนั้นว่าถ้าอยู่ในที่นั้นแล้วจะมีความหมายอย่างไร การอุปมาอุปไมยจึงจะสมบูรณ์

อีกประการหนึ่ง หมายถึงการเปรียบเทียบระหว่างของสองสิ่ง ซึ่งมีธรรมชาติเหมือนกัน คือการเปรียบเทียบระหว่างวัตถุอันเป็นตัวเปรียบ และวัตถุที่ถูกเปรียบเทียบมีธรรมชาติเหมือนกัน (พระมหาสามีสังฆวรกขิต, ๒๕๑๒, น. ๑๔๕)

จากความหมายที่ประมวลมาสามารถสรุปได้ว่า

การอุปมา คือโวหารที่กล่าวเปรียบเทียบ ใช้คู่กับอุปไมย

อุปไมยแปลว่า บทที่กล่าวก่อน

อุปมาแปลว่า บทที่กล่าวเปรียบเทียบทีหลังเช่นกล่าวว่า “โลกเหมือนโรงละครใหญ่”

ดังนั้น โลก เป็นบทอุปไมย ซึ่งจะต้องมี โรงละครใหญ่ เป็นอุปมา

การเปรียบเทียบมีหลายแบบ มีได้ทั้งข้อที่เหมือนและข้อที่ต่างกัน ดังนี้

๑. การเปรียบเทียบความเหมือนกันของสองสิ่ง เรียกว่า อุปมา การเปรียบเทียบแบบนี้มักมีคำว่า เหมือน กล เช่น คูก ดั่ง คล้าย แม้ เช่น เปรียบ เป็นตัวกลางในการเปรียบเทียบ เช่น “เล่าปี่ดีใจเหมือนปลาได้น้ำ” “ความรักเหมือนโรคา” ซึ่งจะเห็นได้ว่าการเปรียบเทียบแบบนี้เป็นการเปรียบเทียบแบบตรงๆ ตัวตั้งกับตัวที่นำไปเทียบที่มีลักษณะคล้ายคลึงตามกัน

๒. การเปรียบเทียบโยงความคิดอย่างหนึ่งไปสู่ความคิดหนึ่งเรียกว่า นามนัยยะแสดง ความเปรียบเทียบที่แรงกว่า วิธีแรก มักมีคำว่า เป็น หรือ คือ อยู่ในประโยค การเปรียบเทียบวิธีนี้ไม่เปรียบเทียบตรงๆ อย่างวิธีแรก แต่จะใช้คำที่มีความหมายเป็นนัยไว้ทำให้เกิดความคิดลึกซึ้งกว่าธรรมดา ตัวอย่างเช่น “ผ้าขาวในเมืองอังวะ ไม่มีอีกแล้วหรือ” จะเห็นได้ว่าผ้าขาวในเมือง อังวะนั้นไม่ได้หมายถึงผ้าขาวธรรมดาๆ แต่หมายถึงเสวตฉัตร

๓. การเปรียบเทียบโดยจาระไนของหลายอย่าง เรียกว่า ดุลยคีตา การเปรียบเทียบแบบนี้จะจาระไนหลายอย่าง ทั้งเหมือนและคล้ายกันอย่างที่ต้องการหรือยกอุทาหรณ์เรื่องอื่นๆ มากล่าวนำเสียก่อนแล้วจึงกล่าวสรุปทีหลังเช่น “เพราะประกอบสัมภาระเข้าคำว่า “รถ” ย่อมมีฉันทไคเพราะขันธุ์ ๕ ประกอบกันขึ้น คำว่า “สัตว์” ว่า “คน” ก็เกิดมีฉันทนั้น

๔. การเปรียบเทียบความขัดแย้งหรือตรงข้าม เรียกว่า วิโรธ การเปรียบเทียบแบบนี้เช่น “ถึงตัวไปใจอยู่เป็นคู่ซิ่น” “รักยาวให้บั้นรักสั้นให้ต่อ” “ตัวเป็นไทแต่ใจเป็นทาส” เป็นต้น และยังนิยมใช้วิธีเปรียบเทียบเชิงขัดแย้ง โดยยกเอาธรรมชาติมาเป็นสัญลักษณ์ด้วยเช่น ขนุนสุกสล้างแห่งสาขา มะเดื่อเมื่อสุกไซ้ ใน โคลงโลกนิติ

๕. การเปรียบเทียบโดยนำเอาสิ่งเป็นนามธรรมมากล่าวเป็นรูปธรรม เช่น การเปรียบเทียบกิเลสให้มีตัวตน เช่น “ไฟเสมอด้วยรากะไม่มี” เป็นต้น (พระมหาสมพร อากาศโร (เหลลาฉลาด), ๒๕๔๘, น. ๑๔)

ความสำคัญของการใช้อุปมา

ในการสื่อความหมายทุกภาษา ทุกศาสตร์ ทุกแขนง ย่อมมีความยากง่ายแตกต่างกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในศาสตร์ หรือข้อความที่กล่าวถึง เกี่ยวข้องกับนามธรรม ซึ่งมักพบปัญหาในการสื่อสารอย่างตรงไปตรงมาเหมือนข้อความปรกติทั่วไป ดังนั้น การอุปมาอุปไมยจึงเป็นสิ่งสำคัญในการโยงนามธรรมไปสู่รูปธรรมให้ชัดเจนและสละสลวยยิ่งขึ้น สามารถทำให้ผู้ฟังที่ไม่เคยมีประสบการณ์ร่วมในเรื่องนั้นๆ เข้าถึงความหมายได้ง่ายและรวดเร็ว อีกทั้งยังสร้างความงดงาม ความไพเราะทางภาษาศาสตร์ และยังสร้างความประทับใจในบทประพันธ์นั้นอีกด้วย

ปริชา ช้างขวัญยืน อธิบายว่าการเปรียบเทียบอาจเป็นสิ่งถูกหรือผิดก็ได้ ความสำคัญของการเปรียบเทียบมิได้อยู่ที่ความถูกผิด แต่อยู่ที่ลักษณะ ๓ ประการคือ

- ๑. ทำให้ความคิดของเราสะอึก โดยเปรียบเทียบอาจเป็นสิ่งที่หนึ่งกับสิ่งที่เราไม่ได้คิดมาก่อนว่าจะเอามาเปรียบเทียบกันได้
- ๒. ทำให้เกิดจินตภาพอย่างแจ่มชัดขึ้นในใจของผู้อ่านผู้ฟัง ทำให้เกิดอารมณ์คล้อยตา
- ๓. เป็นเครื่องมือในการกล่าวถึงบางสิ่ง เช่น ลักษณะหรือคุณสมบัติของวัตถุเหตุการณ์อย่างหนึ่งอย่างใด โดยนำเอาส่วนที่เหมือนกับสิ่งที่เรารู้จักอยู่แล้วมาพูด (ปริชา ช้างขวัญยืน, ๒๕๑๗, น. ๗๑)

ดังนั้น อุปมาอุปไมย จึงเป็นเสมือนคั้งกุญแจหรือเครื่องมือทางภาษาที่นำผู้ฟังไปสู่สิ่งที่ เป็นนามธรรมได้แจ่มแจ้ง เห็นภาพพจน์ที่ชัดเจนและเพิ่มความไพเราะทางภาษา

ในหลักอภิปรัชญาของ “วาทกฏ” ได้กล่าวถึงจุดเด่นหรือคุณสมบัติของการประพันธ์ไว้ถึง ๑๐ ประการ ซึ่งใน ๑๐ ประการนั้นบางข้อได้กล่าวถึงประโยชน์ของการอุปมาอุปไมยไว้ด้วย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. ความงามแห่งความหมายของศัพท์ กล่าวคือ การกล่าวศัพท์นั้นประกอบกับศัพท์อื่นอันทำให้เห็นความงามนั้นซึ่งก็คือ ทำให้เกิดความงดงามนั่นเอง (เอาทรยม)

๒. การไม่ขรุขระแห่งคำประพันธ์ กล่าวคือ กลมกลืนไม่ทำให้ดูกรุงกร้าง (สมดา)

๓. ความรุ่งโรจน์ของมันเองกล่าวคือ ดูงดงามทำให้บทประพันธ์สละสลวย (กานฺติ)

๔. ลักษณะที่ไม่ต้องเคาความมาเพิ่มเติมกัน กล่าวคือ ทำให้เห็นเนื้อความชัดเจน (อรุณวฤต)

๕. ลักษณะที่เข้าใจความได้เร็ว กล่าวคือ เข้าใจความหมายได้ทันที ถึงบางครั้งจะไม่รู้จักสิ่งที่ถูกเปรียบมาก่อน (ปรสฺนุนดา)

๖. การสวมลักษณะของสิ่งหนึ่งให้อีกสิ่งหนึ่ง กล่าวคือ การกล่าวลักษณะเด่นของอีกสิ่งหนึ่งให้กับอีกสิ่งหนึ่ง ดังมีอุปมาว่า คีวนางโก่งเป็นคันศร เป็นต้น (สมาธิ)

๗. ปราบกฎ ณ ที่คำทั้งหลายคู่ประหนึ่งเย็บไว้ให้ติดกันและกัน คือ สมาสกันอยู่ (ศุเลข)

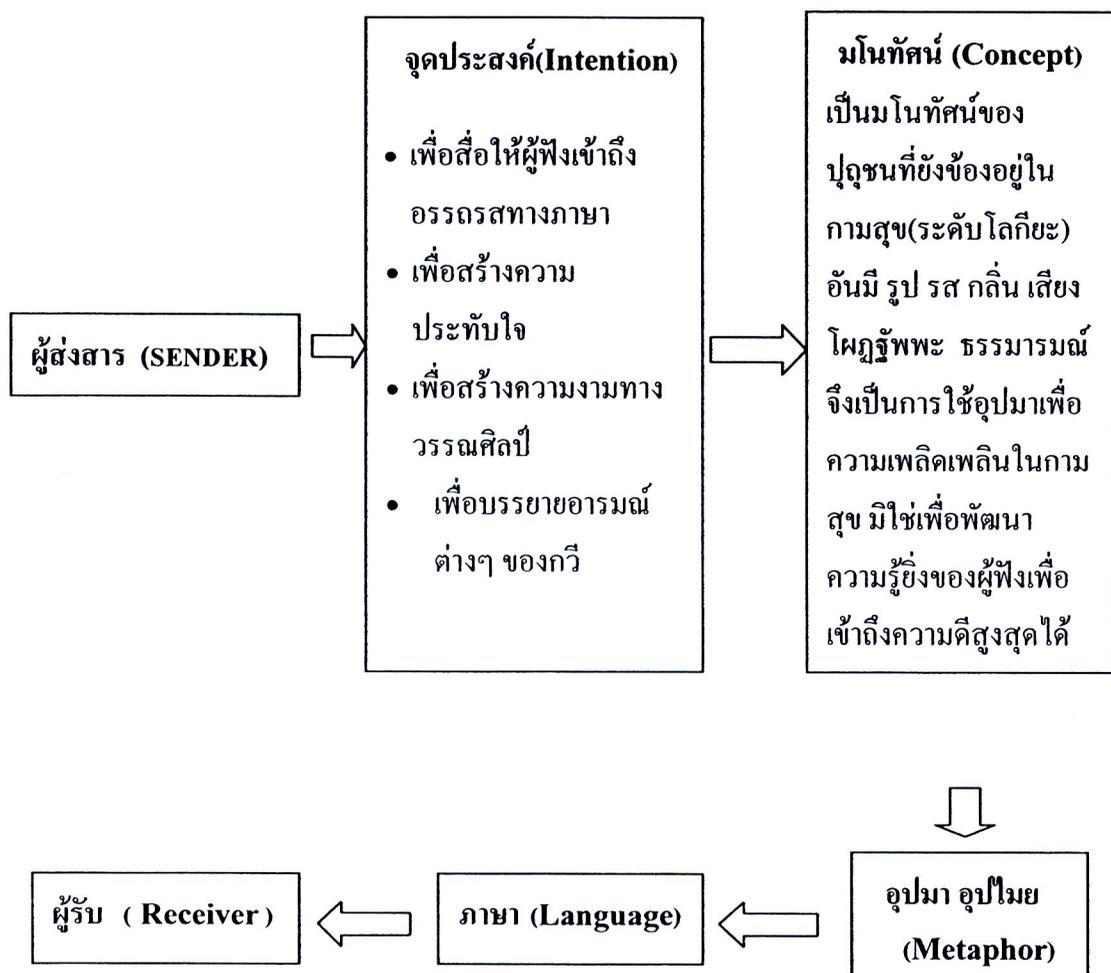
๘. ความมีสมาสมาก ลักษณะนี้งดงามมากในบทร้อยแก้ว กล่าวคือ การเปรียบเทียบในบทสมาส (โอชะ)

๙. ลักษณะที่มีคำอันประกอบด้วย “รส” กล่าวคือ ก่อให้เกิดรสทางด้านภาษา (มาทรยม)

๑๐. ลักษณะอันปราศจากอักษรอันแข็งกระด้าง กล่าวคือ มีความกลมกลืน ไม่ดูติดขัด (สุกุมารดา)

มีเอกสารทางภาษาสันสกฤตบางแห่งได้กล่าวถึงประโยชน์ของอุปมาอุปไมยเพิ่มเติมโดยได้กล่าวว่า “กาวยะ คือ ถ้อยคำที่มีความหมายอันทำให้เกิดความชื่นใจ ทั้งนี้เป็นผลมาจากการหลีกเลี่ยงการใช้ถ้อยคำอันไม่เหมาะสม แต่เลือกใช้คำอันไพเราะอันมีความหมายแจ่มชัดและรุ่งโรจน์ รวมทั้งประดับด้วยเครื่องประดับอันมีการสัมผัสอักษรและ อุปมา เป็นต้น (พระมหาวิชาญ สุภาจาโร (นำชม), ๒๕๕๒, น. ๖๗)

๒.๒ โครงสร้างของการใช้อุปมาแบบทั่วไป

แผนภูมิ ๑ โครงสร้างการใช้อุปมา

โดยทั่วไปการใช้อุปมามีจุดประสงค์เพื่อโยนให้ผู้รับสารเข้าถึงความหมายแฝงหรือเป็นความหมายที่ลึกซึ้งที่ยากจะเข้าใจได้ด้วยการสื่อสารที่ตรงไปตรงมาด้วยภาษาธรรมดาโดยเน้นการสื่อความหมายเป็นหลักว่าต้องการสื่อความหมายใด ในอารมณ์ความรู้สึกเช่นใด จึงจะเหมาะสมสะท้อนให้เห็นถึงอิสระทางความคิดของผู้แต่ง อันมีส่วนสำคัญยิ่งที่ทำให้เกิดลีลา และแบบฉบับเฉพาะตัวของผู้แต่งเกิดขึ้น กวียังอาจมีจุดมุ่งหมายอื่นๆ เช่น เพื่อต้องการบรรยายอารมณ์ของกวีเอง เพื่อต้องการอธิบายสิ่งแวดล้อม สิ่งที่กวีประทับใจในช่วงเวลา สถานที่ต่างๆ หรือเป็นการคร่ำครวญถึงนางผู้เป็นที่รัก เป็นต้น

สรุปการใช้อุปมาจากโคลงสร้างดังกล่าวว่า สิ่งสำคัญของการใช้อุปมามี ๒ ประการคือ จุดมุ่งหมายและ มโนทัศน์ของผู้ประพันธ์ ปัจจัยสองอย่างนี้เปรียบเสมือนหัวใจของการใช้อุปมาที่จะนำผู้รับสารไปสู่เป้าหมายที่ผู้ประพันธ์ต้องการ หากผู้ประพันธ์มีทัศนะหรือ มโนทัศน์ต่อโลก หรือสิ่งที่ต้องการสื่อในทางที่ไม่ถูก ไม่ชัดเจน ย่อมมีผลต่อการถ่ายทอดสารและต่อผู้รับได้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการถ่ายทอดธรรมะ ซึ่งเป็นสิ่งที่ละเอียด สุขุม คัมภีรภาพ เป็นสิ่งเหนือสมมติ หรือที่เรียกว่า โลกุตระ ฉะนั้นผู้ถ่ายทอดธรรมะชั้นสูงย่อมจะต้องเป็นผู้สามารถเข้าถึงสิ่งนั้น ได้จริงเสียก่อน ซึ่งต่างจากการกล่าวถึงเรื่องธรรมดาที่สามารถเข้าใจได้ง่าย

ส่วนคำว่า มโนทัศน์ เป็นคำที่มาจากภาษาอังกฤษว่า Concept ซึ่งมีผู้กำหนดคำอื่นๆ ขึ้นมาใช้ ในความหมายเดียวกันเป็นต้นว่า ความคิดรวบยอด สังกัป มโนมคติ มโนภาพ มโนทัศน์ หมายความว่า ความคิด ความนึกคิด

ตัวอย่างเช่น นักวิชาการยอมรับว่า มโนทัศน์มีบทบาทอย่างยิ่งต่อการเรียนรู้และการสร้างประสบการณ์ของมนุษย์ (พจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๔)

สุวิทย์ มูลคำ (๒๕๔๗ : ๑๗๔) กล่าวว่ามโนทัศน์หมายถึง ความคิด ความเข้าใจที่สรุปเกี่ยวกับการจัดกลุ่มสิ่งใดสิ่งหนึ่ง หรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่เกิดจากการสังเกต หรือการได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้น หรือเรื่องนั้นแล้วใช้คุณลักษณะหรือคุณสมบัติที่คล้ายคลึงกันจัดเข้าเป็นกลุ่มเดียว ซึ่งจะก่อให้เกิดความเข้าใจสิ่งต่างๆ ได้ง่ายขึ้น

วนิช สุรารัตน์ (๒๕๔๗ : ๖๗) กล่าวว่าความหมายของ มโนทัศน์ว่าเป็นความคิดที่เกิดขึ้นจากบุคคลพยายามจัดวัตถุ สิ่งของ เหตุการณ์รวมทั้งบุคคลและเรื่องอื่นๆ เข้าเป็นกลุ่ม เป็นพวก หรือเป็นชั้น โดยอาศัยคุณสมบัติที่มีร่วมกันอยู่ การที่จะต้องทำอย่างนี้เนื่องจากสรรพสิ่งต่างๆ ในโลกที่บุคคลต้องเข้าไปปฏิสัมพันธ์ด้วยมีอยู่มากมาย บุคคลจำเป็นต้องเรียนรู้ ทำความเข้าใจเพื่อจะได้ปฏิบัติหรือตอบสนองต่อสิ่งต่างๆ ได้อย่างรัดกุม ถูกต้องเหมาะสม และบุคคลจะต้องมีการสื่อสารหรือมีการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เพื่อแลกเปลี่ยนความรู้ ข้อมูลและประสบการณ์ต่างมโนทัศน์จะช่วยให้การปฏิสัมพันธ์เป็นไปด้วยความสะดวกรวดเร็ว เกิดความรู้ ความเข้าใจในเรื่องต่างๆ ในลักษณะเดียวกัน มโนทัศน์จัดให้เป็นความคิดสำหรับการทำความเข้าใจชีวิต โลกสิ่งแวดล้อมและการแก้ปัญหาเรื่องต่างๆ

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ (๒๕๔๕ : ๗) ให้ความหมายของมโนทัศน์ว่าความสามารถในการประสานข้อมูลทั้งหมดที่มีอยู่เกี่ยวกับเรื่องหนึ่งเรื่องใดได้อย่างไม่ขัดแย้งเพื่อสร้างความคิดรวบยอดเกี่ยวกับเรื่องนั้นหรือรอบความคิดเกี่ยวกับเรื่องนั้น ช่วยให้เราสร้างเลนส์ในการมองโลกในเรื่องต่างๆ ได้อย่างคมชัด เพราะเรามีความคิดและเหตุผลเกี่ยวกับเรื่องนั้นๆ อย่างคมชัด สำหรับชาวต่างประเทศได้ให้ความหมายมโนทัศน์ไว้ดังนี้

เจ พี กริลฟอร์ด (J.P.Gilford ,๑๙๕๒ : ๑ - ๓) ได้ให้ความหมายของมโนทัศน์ว่า ความคิด ความเข้าใจที่สรุปเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งหรือเรื่องใดเรื่องหนึ่งอันเกิดจากการได้รับประสบการณ์เกี่ยวกับสิ่งนั้นหลายๆอย่าง แล้วได้ใช้คุณลักษณะของสิ่งนั้นหรือเรื่องนั้นมาจัดเป็นพวกให้เกิดความคิด ความเข้าใจโดยสรุปในสิ่งนั้นหรือเรื่องนั้น

เฟรเดอริก เจ แมค โคนัลด์ (Frederic J. McDonald , ๑๙๕๕ : ๑๓๔) กล่าวถึงความหมายของมโนทัศน์ว่า เป็นกลุ่มของสิ่งเร้าหรือเหตุการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะร่วมกัน มโนทัศน์นั้นไม่ใช่เหตุการณ์ในตัวเองแต่เป็นกลุ่มของสิ่งเร้า เหตุการณ์ที่มีลักษณะเฉพาะแน่นอน ดังนั้นมโนทัศน์จึงเป็นความเข้าใจและความคิดขั้นสุดท้ายของมนุษย์ที่มีต่อสิ่งหนึ่งความเข้าใจและความคิดนั้นเป็นนามธรรมหรือข้อสรุปเกี่ยวกับเรื่องนั้นในระยะหนึ่งหรือตลอดไป ดังนั้นมโนทัศน์จึงเป็นสัญลักษณ์ที่แพร่หลายที่สุด อัน ได้แก่ ภาษา ถ้อยคำ

แจคเคนดอฟ (Jackendoff) กล่าวว่า มโนทัศน์ เป็นตัวแทนของความคิดที่เป็นความหมายในการใช้ภาษาโดยอธิบายว่า มโนทัศน์ในภาษาทั่วไปมี ๒ ลักษณะ ได้แก่

๑. เป็นสิ่งที่มีอยู่ในโลก เช่น มโนทัศน์เรื่องมวลสารของนิวตัน ซึ่งเป็นสิ่งที่พูดถึงกันแม้จะไม่มีใครรู้หรือจับต้องได้

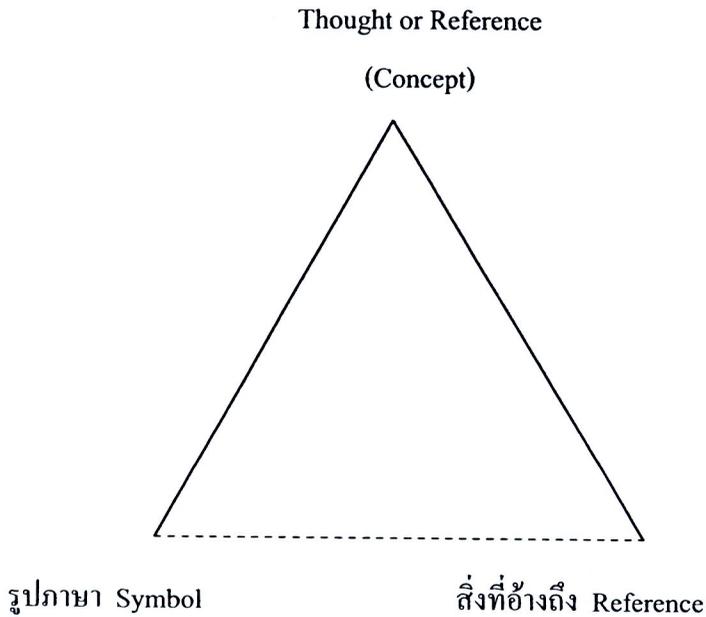
๒. เป็นสิ่งที่อยู่ในความคิดของคนๆ หนึ่ง เป็นของส่วนตัวของแต่ละบุคคลและเป็นผลจากการจินตนาการ ที่แสดงออกโดยใช้สื่อทางภาษา ทำทาง วาดรูปหรือ สื่ออื่นๆ ในการสื่อสาร

ลาคอฟฟ์ และ จอห์นสัน (Lakoff & Johnson) กล่าวว่า อุปลักษณ์เป็นเสมือนสื่อที่ช่วยให้เราเข้าใจสิ่งใดสิ่งหนึ่งโดยผ่านสิ่งอื่น ซึ่งก็คือการใช้ภาษาเชิงเปรียบเทียบ สิ่งที่น่ามาเปรียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบมีคุณสมบัติที่โดดเด่นและเป็นที่น่าสนใจหรือ ขอมรับของผู้ใช้ภาษาเดียวกันบางประการร่วมกัน กล่าวคือ ผู้ใช้ภาษามิมโนทัศน์ (concept) ของสิ่งที่น่ามาเปรียบและรู้ว่าลักษณะเด่นหรือลักษณะเฉพาะของสิ่งนั้นที่เป็นที่น่าสนใจคืออะไรและจะนำไปเปรียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบอย่างไร สำหรับลาคอฟฟ์กับจอห์นสัน อุปลักษณ์อาจเป็น คำ กลุ่มคำและเป็นหมวดคำที่เกี่ยวกับ วัตถุ นามธรรม กิริยาอาการ คุณสมบัติ เป็นต้น และทั้งสิ่งที่เปรียบกับสิ่งที่ถูกเปรียบ มีลักษณะเด่นร่วมกัน ในสำนวนภาษาที่ใช้กันในชีวิตประจำวันของคนเรา หากเราสังเกตจะเห็นว่าคนเรานั้นมีทัศนะต่อเรื่องต่างๆ เหล่านั้นว่าเป็นอย่างไร (พวงพกา หลักเมือง , ๒๕๕๒, น. ๒๕-๒๗)

ออกเดน และริชาร์ด (Ogden and Richards , อ้างใน พวงพกา หลักเมือง , ๒๕๕๒)

กล่าวว่า คำไม่ได้มีความหมายโดยตรงกับสิ่งที่อ้างถึง แต่มีความหมายผ่านมโนทัศน์ (Concept) ซึ่งเป็นความคิด ความรู้ ความเข้าใจของเจ้าของภาษา โดยนำรูปภาษาที่มีความหมายตามมโนทัศน์มาอ้างถึงภาพแท้จริงที่ปรากฏบนโลก

ดังนั้น ความหมายของคำจึงเป็นความสัมพันธ์ระหว่างรูปภาษาและความคิดที่อ้างอิงกัน
ดังแผนภาพต่อไปนี้

แผนภูมิ ๒

สามเหลี่ยมของออกเดนและ ริชาร์ด

สัญลักษณ์ (Symbol) หมายถึง รูปภาษาซึ่งอาจเป็นคำหรือประโยค สิ่งที่อ้างอิง (referent) หมายถึง วัตถุที่อยู่ในโลก, ความคิด หมายถึง มโนทัศน์ (Concept) จะเห็นได้ว่าไม่มีการเชื่อมโยงระหว่างสัญลักษณ์กับสิ่งที่อ้างอิง ซึ่งแสดงว่ารูปภาษาอาจจะไม่เกี่ยวข้องกับโลกแห่งความเป็นจริงของมนุษย์จึงให้เส้นประ แสดงความสัมพันธ์ระหว่างรูปภาษากับสิ่งที่อ้างอิง ความหมายของรูปภาษาจึงเป็นเพียงความหมายในเชิงมโนทัศน์

จากการศึกษาผลงานวิจัยข้างต้นจะเห็นได้ว่า ลักษณะมโนทัศน์แต่ละมโนทัศน์นั้นจะขึ้นอยู่กับผู้ใช้ภาษาเนื่องจากมโนทัศน์มีความสัมพันธ์กับความหมายของคำ โดยมีความหมายเชิงมโนทัศน์เป็นความหมายที่เป็นกลาง ซึ่งมีลักษณะเป็นนามธรรม (Abstract) เป็นความหมายตามบริบทและความหมายประจำรูปของคำมีร่วมกันนั้นมีอิทธิพลต่อโลกทัศน์ ความคิดและความเชื่อของผู้ใช้ภาษามโนทัศน์เป็นสิ่งที่อยู่เบื้องหลังการใช้ภาษาของมนุษย์ เมื่อมนุษย์ได้พบเจอเหตุการณ์ต่างๆ ในชีวิตก็จะนำสิ่งนั้นมาประดิษฐ์เป็นถ้อยคำตามทัศนคติของตน

ทั้งนี้อาจจะมีเงื่อนไขที่เกี่ยวกับ กาละ เทศะ ความต้องการและความปลอดภัยในชีวิต เพราะมโนทัศน์ของมนุษย์แต่ละคนแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความรู้และประสบการณ์ของแต่ละบุคคล (พวงพกา หลักเมือง , ๒๕๕๒, น. ๓๖)

๒.๓ ประเภทของอุปมา

การจัดอุปมาอุปไมยเป็นประเภทต่างๆ นั้นก็เพื่อจะเกิดความเข้าใจได้ง่ายและให้เห็นความต่างของอุปมาแต่ละประเภท อุปมาที่สำคัญที่ปรากฏในคัมภีร์สุโฆลาลังการ^๑แบ่งอุปมาออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. อุปมาที่รู้ได้ด้วยศัพท์ (สัททคัมมุปมา) หมายถึง การเปรียบเทียบที่มีศัพท์แสดงการเปรียบเทียบบ่งชี้ชัด เช่น ดอกบัวเพียงดังพระพักตร์ของพระองค์ พระพักตร์ของพระองค์เพียงดังดอกบัว ประโยคนี้มีนิบาตบอกอุปมาอุปไมย คือ อิว ศัพท์ เป็นเครื่องบ่งบอก

๒. อุปมาที่รู้ได้ด้วยความรู้ (อิตถคัมมุปมา) หมายถึงอุปมาที่เข้าใจจากข้อความถึงแม้จะไม่มีศัพท์ที่บ่งอุปมาปรากฏ เช่น กิงคา เนมานิ จกขุณี นามพุชฺ มุขเมวิทํ วัตถุเหล่านี้มิใช่แมลงภู่เป็นดวงตาทั้งหลาย วัตถุนี้มิใช่ดอกบัว เป็นดวงพักตร์แท้ๆ ก็เท่ากับการเปรียบเทียบดวงตาเหมือนกับแมลงภู่และดวงพักตร์เหมือนดอกบัว อิตถคัมมุปมาแบ่งออกเป็น ๔ ประเภท คือ

- ก. สรุโปปมา   เปรียบอย่างสมรูป
- ข. ปริกปโปปมา   เปรียบด้วยความคำริ
- ค. สัสโยปมา   เปรียบด้วยความสงสัย
- ง. ปฏิวตถูปมา   เปรียบด้วยวัตถุที่เทียบกัน

๓. อุปมาที่รู้ได้ด้วยความรู้ของพากย์ (วากขัตถวิสุปมา) หมายถึงว่า เราทราบว่าเป็นอุปมาก็ต่อเมื่อพิจารณาความทั้งหมดของความนั้น เช่น

ดูก่อนดวงจันทร์ พระพักตร์ของจอมมุนี จูงใจได้เป็นอย่างเอก ด้วยความงามสว่างอยู่ ประโยชน์อะไรด้วยความองอาจของท่านแม้จะขึ้นไปเบื้องสูงแล้ว (พระมหาสามีสังฆมรักจิต, ๒๕๑๒, น. ๑๔๕-๑๕๐) วากขัตถวิสุปมาแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ

ก. อิวยุดตวากขัตถูปมา หมายถึง อุปมาด้วยความของพากย์ที่ประกอบด้วยศัพท์สำหรับอุปมา เช่น อิว ศัพท์ เป็นต้น

^๑ คัมภีร์สุโฆลาลังการ คือ คัมภีร์ที่ท่านพระมหาสามีสังฆมรักจิต (เข้าใจว่าเป็นชาวสิงหล) แต่งขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ ๑๒ เฉพาะคาถาที่เป็นหลักการแต่งมี ๑๖๘ คาถา ในไทยนับเข้าในสัททาวีเศษเนื้อหากว่าถึงเรื่องของการประพันธ์บาลีหลักการแต่งหนังสือและหลักเกณฑ์ในการใช้หรืออสังการศาสตร์. อังใน พระมหาสมพร อากาศโร (เหล่าฉลาด), ๒๕๔๘, น. ๑๔.

ข. อิววิยุตตวากขัตตอุปมา หมายถึง อุปมาด้วยความของพากย์ที่ปราศจากศัพท์สำหรับบ่งอุปมา เช่น อิว ศัพท์ เป็นต้น

๒.๓.๑ ศัพท์ที่ใช้แสดงอุปมา

ศัพท์แสดงอุปมาเพื่อให้ทราบว่าสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบนั้นมีศัพท์เป็นเครื่องหมายบ่งบอกโดยแบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ

๑. ศัพท์สมาสที่บอกอุปมาหมายถึงศัพท์สมาสที่มีอุปมาแฝงอยู่ในศัพท์สมาสนั้น เช่น จนุทิมานโน มีหน้าเพียงดั่งดวงจันทร์ จากวิเคราะห์ว่า จนุทิมอิว อานโน

๒. ศัพท์กิริยาที่บอกความอุปมา (ปัจจุยสททุกมฺมา) หมายถึงคำกิริยาที่เกิดจากปัจจัย ๒ ตัว คือ อย กับ อिय ปัจจัยทั้งคู่นี้ใช้ประกอบกับนาม เพื่อทำนามที่ประกอบแล้วนั้นให้เป็นกิริยา และให้ความหมายเป็นอุปมา เท่ากับ อิว อาจรติ ประพฤติเพียงดั่ง เช่น บุตุคฺยติ ประพฤติเพียงดั่งบุตร

ศัพท์แสดงความอุปมาโดยตรงมี ๕๐ ศัพท์ คือ

๑. อิว เพียงดั่ง

๒. ว เพียงดั่ง

๓. อตุลย เทียบไม่ได้

๔. สมาน เสมอเหมือน

๕. นิภ เปรียบเหมือน

๖. สนฺนิภา เปรียบเหมือน

๗. ขลา ฉันใด

๘. สงฺกาส เหมือน

๙. ตูลิต เทียม เทียบเท่า

๑๐. ปกาส เพียงดั่ง

๑๑. ปฏฺฐูปก เปรียบ

๑๒. สฺริ เท่าเทียม

๑๓. สฺริกฺข เท่าเทียม

๑๔. สํวาทิ เสมอกัน เท่าเทียมกัน

๑๕. วิโรธิ ตรงกันข้าม

๑๖. สทิส เช่นกัน

๑๗. วิย รวากับว่า

๑๘. ปฏฺฐิปกฺข ตรงกันข้าม

๑๙. ปจฺจนิก ตรงกันข้าม

๒๐. สปกฺข เห็นเสมอ เท่าเทียมกัน

๒๑. อุปมิต เปรียบ

๒๒. ปฏฺฐิมฺพ พิมพ์เดียวกัน

๒๓. ปฏฺฐินฺน เหมือนกัน

๒๔. สรฺูป มีรูปเสมอกัน

๒๕. สม เสมอกัน

๒๖. สมฺมติ จัดว่าเหมือนกัน

๒๗. สวณฺณ มีพรรณะเหมือนกัน

๒๘. อาภา ผ่องเพียง

๒๙. ปฏฺฐินิธิ เท่าเทียม

๓๐. สธมฺม มีสภาพเสมอกัน

๓๑. สาธารณ ทั่วไป

๓๒. สจฺฉาย มีเงาเหมือนกัน

๓๓. สลกฺขณ มีลักษณะเหมือนกัน

๓๔. ชยติ ชนะ

๓๕. อุกโกสติ คำ	๓๖. หติ เย้ยหยัน
๓๗. ปฏิกษชติ แข่ง, ผู้	๓๘. ทุพุกติ ประทุษร้าย
๓๙. อุตสุยติ ริษยา	๔๐. อวชานาติ ดูถูก ดูหมิ่น
๔๑. นิฆตติ นินทา	๔๒. อธิโรหติ รุ่งเรืองยิ่ง
๔๓. วิกาหเต หยั่งลง	๔๔. อเนวติ ไปตาม
๔๕. อนุพนุติ ไปตาม	๔๖. นิเสเชติ ห้าม
๔๗. อนุโกรติ ทำตาม	๔๘. วิลุมปติ ปล้น แย่ง
๔๙. อุปมา การเปรียบเทียบ	๕๐. ปฏิเสธ ห้าม

(พระมหาสามีสังฆมรักจิต, ๒๕๑๒, น. ๑๔๙-๑๕๐)

นอกจากศัพท์เหล่านี้จะเป็นศัพท์แสดงความอุปมาโดยตรงแล้ว ยังสามารถแยกประเภทของการอุปมาได้อีกเป็น ๑๑ ประเภท คือ

๑. รัมโมปมา	เปรียบเทียบธรรม
๒. รัมมहिโนปมา	เปรียบเทียบธรรมจากธรรม
๓. วิปริโตปมา	เปรียบเทียบวิปริต
๔. อัญญมัญญโญปมา	เปรียบเทียบกันและกัน
๕. อัปภูโตปมา	เปรียบเทียบด้วยสิ่งนำอัศจรรย์
๖. สีเลโสปมา	เปรียบเทียบด้วยบทสละสลวย
๗. สันตานิปมา	เปรียบเทียบต่อกัน
๘. นินโทปมา	เปรียบเทียบเชิงตำหนิ
๙. ปฏิเสโรปมา	เปรียบเทียบเชิงปฏิเสธ
๑๐. อสาธารโณปมา	เปรียบเทียบไม่ทั่วไป
๑๑. อภูโตปมา	เปรียบเทียบด้วยวัตถุที่ไม่มี

(พระมหาสามีสังฆมรักจิต, ๒๕๑๒, น. ๑๐๔-๑๒๑)

ส่วนตำราทางภาษาสันสกฤตมีการจัดอุปมาอุปไมยไว้หลายประเภท และนักวิชาการแต่ละท่านก็กล่าวไว้ไม่เท่ากัน แต่อาจจะสรุปแนวคิดออกเป็น ๒ แนวคิดใหญ่ ดังนี้คือ

๑. การแสดงอุปมาโดยเน้น “ความหมายภายใน” มีนักภาษาศาสตร์ที่มีชื่อเสียง ๓ ท่าน คือ ทัณฑิน ภรตมุณี และวาคภักุ กล่าวเอาไว้ว่า ทัณฑินกล่าวไว้ ๑๒ ชนิด ภรตมุณี กล่าวไว้ ๕ ชนิด วาคภักุกล่าวไว้ ๒ ชนิด นักวิชาการ ๒ ท่านหลังกล่าวไว้ตรงกันกับ ๑๒ ชนิดของ ทัณฑิน ไม่ได้มีลักษณะที่แตกต่างออกไปมากมาย ฉะนั้น เมื่อจะดูอุปมาโดยเน้น “ความหมายภายใน” จะดูของทัณฑินอย่างเดียวก็น่าจะครอบคลุม

๒. ส่วนอุปมาที่เน้น “รูปแบบภายนอก” มีนักวิชาการที่สำคัญ ๒ ท่านคือ มัมมฏและ วิศวนาถกวีราช กล่าวเอาไว้ โดยมัมมฏกล่าวไว้ ๒๕ ชนิด วิศวนาถกวีราชกล่าวไว้ ๒๗ ชนิด ส่วนใหญ่ดำเนินตามแนวความคิดของมัมมฏ แต่อุปมาที่เน้นรูปแบบภายนอก เมื่อก้าวโดยสรุปก็มี ๒ อย่างคือ อุปมาที่มีองค์ประกอบครบ (ปุโรโณปมา) และอุปมาที่มีองค์ประกอบไม่ครบ (ลุปโตปมา) และในแต่ละอย่างมีการแยกออกไปอีกหลายอย่าง (อ้างในพระมหาวिชาญ สุกจาโร (นำชม), ๒๕๕๒, น. ๔๕)

๒.๔ ลักษณะของการใช้อุปมา

การใช้อุปมาเป็นศิลปะการใช้ถ้อยคำอย่างหนึ่งที่เรียกว่า โวหาร ซึ่งหมายถึง ศิลปะการใช้ถ้อยคำที่ก่อให้เกิดจินตนาการ มีรสกระทบอารมณ์และความรู้สึก ซึ่งต่างจากการใช้ถ้อยคำตรงไปตรงมา โดยที่โวหารนั้นเมื่อกล่าวถึงสิ่งหนึ่งจะมีความหมายอีกสิ่งหนึ่ง เพื่อเป็นการขยายความให้ชัดเจนขึ้น ผู้รับสารสามารถเข้าใจความหมายได้ลึกซึ้งกว่าการใช้ถ้อยคำอย่างตรงไปตรงมา บางครั้งผู้รับสารยังสามารถเห็นภาพ เข้าใจถึงความคิดและความรู้สึกของผู้ส่งสาร การใช้โวหารลักษณะดังกล่าววงการวาทศิลป์และ การประพันธ์ เรียกว่า ภาพพจน์ (Figures of Speech)

การใช้โวหาร คือ การใช้ภาษาเปรียบเทียบสรรพสิ่งต่างๆ ทั้งรูปธรรมและนามธรรม อย่างน้อยที่สุดสองอย่าง เพื่อช่วยให้ผู้อ่านผู้ฟังเข้าใจสิ่งที่ถูกเปรียบเทียบมากขึ้นและมักทำให้รู้จักผู้ใช้ภาษานั้นมากกว่าการที่เขากล่าวถึงสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพียงสิ่งเดียว ทั้งนี้เพราะในการเปรียบเทียบนั้น เรามักจะกล่าวเปรียบเทียบสิ่งที่เราพูดถึงกับสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวเรา ดังเช่นกล่าวว่า “เสียงน้ำไหลดังเหมือนเสียงดนตรี” ย่อมทำให้ผู้ฟังเกิดจินตภาพเกี่ยวกับเสียงน้ำต่างจากการกล่าวแต่เพียงว่า “เสียงน้ำไหล” และทำให้รู้จักผู้พูดมากขึ้นด้วยว่ามีความสนใจในเรื่องอื่นนอกจากความสนใจในธรรมชาติและมีความสำนึกในเรื่องดนตรีอยู่ในความคิดคำนึงขณะนั้น (พิทยา เจริญสุวรรณ, ๒๕๒๐, น. ๑๕๗)

ไอ เอ ริชาร์ด กล่าวถึงความหมายของภาษาในวรรณคดีว่า ความหมายในวรรณคดีมีนัยต่างๆ ๔ ประการ อันได้แก่

Sense คือ เนื้อความหรือ ความคิดที่มุ่งจะบอกสาร ชี้แจง แนะนำ กระตุ้นหรือ อื่นๆ เพื่อให้ผู้อ่านเกิดความสำนึก

Feeling คือ ความรู้สึกที่เป็นเครื่องหมายบอกเนื้อความอันอาจมีความหมายอื่นอยู่ด้วยซึ่งจะทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกต่างๆ

Tone คือ น้ำเสียงหรือ ท่าทีของผู้แต่งที่แสดงออกโดยอาจรู้สึกตัวหรือไม่รู้สึกตัวบางประการต่อสิ่งต่างๆ

Intention คือ ความมุ่งหมายหรือ จุดมุ่งหมายที่ผู้แต่งแสดงออกมาโดยรู้ตัวหรือไม่รู้ตัว ซึ่งการกระทำต่างๆ ของมนุษย์ย่อมมีจุดหมายเสมอ ถึงแม้ว่าผู้พูดจะบอกหรือไม่บอกว่าต้องการอะไรหรือเพื่ออะไร เราอาจจะเห็นได้จากการพิจารณาถ้อยคำ เนื้อความและ ท่าทีของเขา (Richards, ๑๙๖๖ : ๑๘๐-๑๘๘) อ้างใน อัญชลี นิ่มสะอาด, ๒๕๓๗, น.๒)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช ๒๕๔๒ (๒๕๔๒ : ๑๑๘๗) ให้ความหมายของสำนวนไว้ว่า ถ้อยคำที่เรียบเรียง โวหาร เช่น ปิดสำนวน ถ้อยคำหรือข้อความที่กล่าวสืบทอดกันมาช้านานแล้ว มีความหมายไม่ตรงตามตัวหรือมีความหมายอื่นแฝงอยู่ ถ้อยคำที่แสดงออกมาเป็นข้อความพิเศษเฉพาะภาษาหนึ่งๆ ชั้นเชิงหรือท่วงทำนองในการแต่งหนังสือหรือพูด ลักษณะนามที่ใช้เรียกบทประพันธ์รายหนึ่งๆ ซึ่งคำนิยามต่างจาก สุภาษิต และคำพังเพย

บุญศิริ สุวรรณเพชร (๒๕๓๘) ให้ความหมายว่า สำนวนคือ คำพูดที่นำมาใช้เพื่อให้มีความหมายเฉพาะถึงการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งหรือคำพูดที่นำมาเรียบเรียงเข้าด้วยกันให้มีความหมายเฉพาะถึงการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น คอเป็นเอ็น, จับเป็น, ไม่ใกล้ฝั่ง นอกจากนี้สำนวนยังหมายถึง โวหารหรือ การกล่าวโดยใช้ถ้อยคำที่กินใจลึกซึ้งหรือให้เกิดความไพเราะทางภาษาในการพูด การแต่งหนังสือหรือ การประพันธ์ใดๆ

สุจริต เพียรชอบ (๒๕๓๘) ได้ให้คำจำกัดความของสำนวนว่า สำนวน หมายถึง ถ้อยคำในภาษาไทยที่ใช้พูดจาสื่อสารกันโดยมีความหมายเป็นนัย กินความกว้างลึกซึ้ง มิได้แปลความหมายตรงตัว แต่เป็นความหมายเชิงอุปมาเปรียบเทียบ หมายถึงไปถึงคำคม คำพังเพยสุภาษิตและอาจรวมไปถึงโวหารต่างๆ ด้วยก็ได้

การใช้โวหารสามารถกระทำได้อย่างกว้างๆ ๓ วิธี คือ

- ๑.การสร้างบุคคลสมมุติ
- ๒.การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง
- ๓.การใช้เสียงคำสร้างภาพและความหมายพิเศษ

๒.๔.๑ การสร้างบุคคลสมมุติ

การใช้โวหารโดยการสร้างบุคคลสมมุติ ได้แก่ การใช้คำโดยไม่เปลี่ยนแปลงความหมายพื้นฐาน สัตว์ ธรรมชาติหรือ นามธรรมที่กล่าวถึง เช่น คลื่น ลม น้ำ ปลา ความรัก ความเศร้า ก็ยังคงสภาพเช่นเดิม เพียงสมมุติให้แสดงกิริยาอาการและความรู้สึกนึกคิดได้อย่างมนุษย์ โวหารลักษณะนี้ เรียกว่า บุคลาธิษฐาน หรือ บุคคลวัต (Personification) บุคลาธิษฐาน มาจากคำว่า บุคคล + อธิษฐาน คือ อธิษฐานให้กลายเป็นบุคคล หมายถึง ภาพพจน์ที่กล่าวถึงสิ่งที่ไม่มีชีวิต ไม่มีวิญญาณ ไม่มีความคิดหรือสิ่งมีชีวิตที่มีมนุษย์ทำกริยา เสมือนเป็น สิ่งมีชีวิตมีวิญญาณมีความรู้สึกนึกคิด นิยมใช้ในวรรณกรรมทั้งร้อยแก้วและ ร้อยกรอง เพื่อให้เกิดความชัดเจนและเร้าอารมณ์ความรู้สึก

๒.๔.๒ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่ง

การใช้ถ้อยคำเพื่อให้เกิดภาพพจน์ วิธีนี้มีการเปลี่ยนแปลงความหมายพื้นฐานของคำ โดยการเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งกับอีกสิ่งหนึ่งในลักษณะต่างๆ ดังนี้

ก. อุปลักษณ์ คือ การเปรียบเทียบของสิ่งหนึ่งว่าเป็น หรือ คืออีกสิ่งหนึ่งโดยตรง โดยใช้กริยาอาศัยส่วนเดิมเต็ม เช่น เป็น คือ ไซ่ เท่า ต่าง บางทีภาพพจน์แบบอุปลักษณ์กล่าวถึงสิ่งที่นำมาเปรียบเทียบทันทีโดยปริยายไม่มีคำกริยาดังกล่าว

ข. อุปมา คือ การเปรียบเทียบว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับอีกสิ่งหนึ่ง โดยใช้คำเชื่อมซึ่งมีความหมายเดียวกันหรือเหมือนกัน เช่น กล คล้าย เจก เปรียบเหมือน เสมือน ประดุจ ประหนึ่ง ปาน ปูน เพียง ราว รวากับ

ค. นามนัย คือ การเปรียบเทียบโดยใช้ส่วนประกอบที่เด่นและ มีความสัมพันธ์กับสิ่งหนึ่งสิ่งใดแทนสิ่งนั้น ๆ ทั้งหมด เช่น จัตุร เป็นเครื่องสูงที่สำคัญยิ่งของพระเจ้าแผ่นดิน, เก้าอี้ เป็นเครื่องใช้สำคัญอย่างหนึ่งของผู้ทำหน้าที่บริหารงาน, สมอ เป็นอวัยวะสำคัญในการคิดและใช้สติปัญญา

ง. อุปมานิตยศัพท์ คือ การเปรียบเทียบโดยการยกเรื่องราวหรือ นิทานมาประกอบขยายหรือ เนะโดยนัยให้ผู้อ่าน ผู้ฟังเข้าใจในแนวคิด หลักธรรมหรือ ความประพฤติกี่สมควรได้แจ่มแจ้งยิ่งขึ้น ตัวอย่างการใช้อุปมานิตยศัพท์ เช่น นิทานเรื่องคนตาบอดคลำช้าง เป็นอุปมานิตยศัพท์ แสดงให้เห็นว่า คนที่มีประสบการณ์หรือ มีภูมิหลังที่ต่างกันย่อมมีความสามารถในการรับรู้ความเชื่อและทัศนคติต่างกัน

ก. ปฏิพากย์ คือ การเปรียบเทียบโดยใช้คำที่มีความหมายตรงกันข้าม ส่วนมาใช้เป็นสำนวนคำพังเพยหรือ สุภาษิต เช่น หวานเป็นลม ขมเป็นยา, ลิ่นยาวทำให้ชีวิตสั้น, รักยาวให้บัน รักสั้นให้ต่อ, น้ำร้อนปลาเป็น น้ำเย็นปลาตาย

ข. สัญลักษณ์ (Symbol) คือ การเปรียบเทียบโดยใช้สิ่งหนึ่งแทนสิ่งหนึ่ง ซึ่งมีคุณสมบัติหรือ ลักษณะบางอย่างร่วมกัน เช่น ดอกไม้มีความสวยงามบอบบาง ซึ่งเป็นลักษณะร่วมกันกับผู้หญิง ดังนั้น ดอกไม้จึงมักใช้เป็นสัญลักษณ์แทนผู้หญิง, ราชสีห์เป็นสัตว์ที่มีอำนาจยิ่งใหญ่ น่าเกรงขาม จึงมักใช้เป็นสัญลักษณ์แทนผู้ที่มีอำนาจ สัญลักษณ์ที่นิยมใช้กันทั่วไป เช่น

สีขาว แทน ความบริสุทธิ์ ความไว้เคียงสา

สีดำ แทน ความตาย ความโศกเศร้า ความชั่วร้าย

ดอกมะลิ แทน ความบริสุทธิ์ ความยินดี

ดอกกุหลาบ แทน ความรัก

ดอกบานไม่รู้โรย แทน ความมั่งคั่ง ยั่งยืน

ผึ้ง, มด แทน ความขยันขันแข็ง ความอุตสาหะ

เมฆ, หมอก แทน อุปสรรคและ ความเศร้า

ฝน แทน ความชุ่มฉ่ำ ความเมตตากรุณา

รุ่งอรุณ แทน ความแจ่มใจ การเริ่มต้น

หญ้าแพรก, ดอกมะเขือ แทน สติปัญญา ความงอกงาม

สุนัขจิ้งจอก แทน คนเจ้าเล่ห์

ลา แทน คนโง่

นกขมิ้น แทน คนเร่ร่อนพเนจร

ก. อติพจน์ (Hyperbole) คือ การกล่าวเกินจริง อวพจน์ คือ การกล่าวน้อยกว่าความจริง การกล่าวเกินจริงหรือ การกล่าวน้อยกว่าความเป็นจริง เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นหนักแน่นชัดเจน กระทบความรู้สึกยิ่งขึ้นและสามารถแสดงความรู้สึกของผู้ประพันธ์ได้อย่างชัดเจน ตัวอย่างการใช้คำ เช่น ร้องไห้จนน้ำตาเป็นสายเลือด, การบินไทยรักคุณเท่าฟ้า, รอไปชาติหน้า, เราบินข้ามโลกชั่วลัดมือเดียว เป็นต้น (โวหารไทย. [www. slide share.com](http://www.slide share.com) ๑๑/เมษายน/๒๕๕๔)

๒.๔.๑ การใช้เสียงคำสร้างภาพและความหมายพิเศษ

การใช้เสียงคำสร้างภาพ หมายถึง การสรรคำให้มีสัมผัสเป็นพิเศษกว่าปกติให้เกิดเสียงไพเราะน่าฟังเพื่อแสดงฝีมือกวีมี ๓ ลักษณะคือ

๑) จับเงาเงาเจ้าจันจรรจา เป็นการ เล่นเสียงพยัญชนะ

๒) ดูหนูสูงสูง งูสุดสูหนูสูง เป็นการ เล่นเสียงสระ

๓) จาจำจำ / คอยค้อยค้อย เป็นการ เล่นเสียงวรรณยุกต์

การเล่นคำ คือ การสร้างสรรค์คำโดยพลิกแพลงให้เกิดความหมายพิเศษแปลกออกไปจากปกติ มี ๓ ลักษณะ คือ

- ๑) ลิงใต้กะไคลิงลิงโลดคว่ำประสาสิง เป็นการเล่นคำพ้องรูป/พ้องเสียง
  - ๒) ล้วนไทยแท้ไทยเนไทยเรามี เป็นการเล่นคำซ้ำคำเพื่อตอกย้ำความสำนึก
  - ๓) ในโลกนี้มีอะไรเป็นไทยแท้ เป็นการเล่นคำใช้คำถามเพื่อให้ย้อนคิด
- (www.oknation.net/blog/liamkru ๑๓/เมษายน/๒๕๕๔)

๒.๔.๔ ที่มาของสำนวน

เพ็ญแข วัจนสุนทร (๒๕๒๘) กล่าวถึงสาเหตุที่เกิดสำนวนโดยอธิบายลักษณะการเกิด ๔ ลักษณะ คือ

๑. ต้องการคำเพื่อสื่อสารความรู้สึกให้เพียงพอ เพราะเมื่อต้องการให้เพียงพอกับความรู้สึกจึงต้องคิดคำใหม่อาจจะอิงคำเดิมแต่เปลี่ยนความหมายไปบ้างหรือคล้ายความหมายเดิมก็มีอยู่มาก

๒. ต้องการหลีกเลี่ยงการใช้คำบางคำ ซึ่งถ้าใช้แล้วอาจหยาบคายหรือก่อให้เกิดความไม่สบายใจ ตัวอย่าง คำว่า ดาย อาจมีหลายสำนวน เช่น ชี้ ม่องเท่ง เป็นต้น หรือถ่ายปัสสาวะ อาจใช้สำนวนว่า ไปยิงกระต่าย ไปเก็บดอกไม้ เป็นต้น

๓. ต้องการให้สุภาพหรือเหมาะสมกับฐานะของบุคคล

๔. ต้องการให้คำพูดมีรสชาติหรือเกิดภาพ เช่น กุ้งแห้งเดินมาแล้ว หมายถึง คนผอมแห้ง

ขุนวิจิตรมาตรา (๒๕๓๕) กล่าวถึงสาเหตุที่มาของสำนวนไทยว่ามาจากสาเหตุต่างๆ ดังนี้

๑. เกิดจากธรรมชาติ เช่น ตีนเต่าโกโห้ คือ ธรรมชาติของโก๋ข้อมันในเวลาเข้ามีด

๒. เกิดจากการกระทำ เช่น โกลปิ่นเที่ยง เมื่อสมัยรัชกาลที่ ๕ จะเริ่มยิงปืนในเวลา ๑๒.๐๐ นาฬิกา ในพระนคร เพื่อให้รู้ว่าเป็นเวลาเที่ยงวัน ผู้คนในพระนครจะได้ยินเสียงปืน แต่ผู้คนที่อยู่ไกลจะไม่ได้ยิน จึงเป็นสำนวนพูดหมายถึงไปถึงข่าวคราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นในพระนครผู้คนที่อยู่ไกลไม่ได้ยินได้ฟังและ หมายความว่า เป็นบ้านนอกด้วย

๓. เกิดจากสิ่งแวดล้อม เช่น ก้นหม้อไม่ทันคำ คือการหุงข้าวกว่าก้นหม้อจะติดเขม่าก็กินเวลานาน โบราณผิวเมียอยู่ด้วยกันต้องมีเครื่องครัวใหม่ เช่น หม้อสำหรับหุงข้าวกิน บางคู่หุงข้าวกินกันก้นหม้อยังไม่ทันคำก็เลิกกันเสียแล้ว จึงเป็นสำนวนที่หมายถึงเลิกกันง่าย

๔. เกิดจากอุบัติเหตุ เช่น ตกกระไดพลอยโจน คนหนึ่งตกกระได คนที่อยู่在那นั้นด้วยก็ มักจะกระโจนเข้าไปช่วยหรือ เมื่อรู้ว่าจะตกกระไดแต่มีสติที่อยู่ก็รีบโจน ไปให้มีทิศทาง จึงเรียกว่า ตกกระไดพลอยโจน

๕. เกิดจากแบบแผนประเพณี เช่น ฝังรอกฝังราก มาจากพิธีทำขวัญทารก ที่ต้องนำรอกกับ มะพร้าวแทงหน่อไปฝังดิน

๖. เกิดจากศาสนา เช่น ขนทรายเข้าวัด มาจากการทำบุญก่อเจดีย์ทรายที่วัด

๗. เกิดจากความประพฤติ เช่น กินข้าวร้อนนอนตื่นสาย หมายถึงมีชีวิตสุขสบาย

๘. เกิดจากการเล่น เช่น สายป่านสั้น มาจากการเล่นว่าว

๙. เกิดจากเรื่องแปลกๆ เช่น กุ หมายถึงพูดไม่เป็นความจริง

๑๐. เกิดจากนิทาน นิยาย เช่น มาก่อนไก่ มาจากนิทานเรื่องศรีธนญชัย

๒.๔.๕ ลักษณะของสำนวน

เอกฉันท จารุเมธีชน (๒๕๓๗) ได้อธิบายลักษณะของสำนวนโดยทั่วไปว่าอาจ แบ่งออกเป็น ๔ ลักษณะดังนี้

๑. ประเภทคล้องจองกัน เน้นในเรื่องของความไพเราะ มีความหมายลึกซึ้งสัมผัสดี

๒. ประเภทเปรียบเทียบคือ ไม่กล่าวออกมาตรงๆ แต่จะใช้การเปรียบเทียบเปรียบเทียบเปรย

๓. ประเภทซ้ำคำ คือกล่าวซ้ำคำเดิมเพื่อให้เกิดความไพเราะและมีความหมาย

๔. ประเภทเบ็ดเตล็ดมีลักษณะต่างๆ ไป

วันเนาวิ ยูเด็น (๒๕๓๔) อธิบายว่าสำนวนมีลักษณะ ๔ ประการด้วยกัน คือ

๑. มีสัมผัสคล้องจองกัน เช่น ภูเขาเลากา

๒. ไม่มีเสียงสัมผัสคล้องจองกัน เช่น กินน้ำได้ศอก กระเชอกันรั่ว

๓. มีลักษณะซ้ำในวลี เช่น สองฝักสองฝ้าย

๔. มีความหมายเป็นคำหนักเบา เช่น กระทบกระเพื่อม กระดํากระด้าง

๒.๔.๖ ภาพสะท้อนจากสำนวน

สายสมร ยูนิมิ (๒๕๓๗) กล่าวถึงภาพสะท้อนจากสำนวนไทยดังนี้

๑. สำนวนสะท้อนความเชื่อเรื่องบาป บุญคุณ โทษ นรก สวรรค์ เช่น กรรมตามทัน
๒. สำนวนที่สะท้อนความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ ภูตผีปีศาจ เช่น กินเครื่องเช่น
๓. สำนวนที่สะท้อนขนบธรรมเนียมประเพณี และความซื่อสัตย์ต่อเจ้านายหรือต่อผู้ใหญ่ เช่น เดินตามผู้ใหญ่หมาไม่กัด
๔. สำนวนที่สะท้อนสภาพและเหตุการณ์บ้านเมืองตามยุคสมัย เช่น กินบ้านผ่านเมือง
๕. สำนวนที่สะท้อนให้เห็นการดำรงชีพสภาพความเป็นอยู่ของมนุษย์ เช่น ไม้ซีกงัดไม้ซุง มะพร้าวต้นคก ยากกต้นมี
๖. สำนวนที่สะท้อนให้เห็นค่านิยมของการเลือกคู่และการครองเรือน เช่น แม่สื่อแม่ชัก
๗. สำนวนที่สะท้อนพฤติกรรมของคนในสังคมซึ่งมีทั้งดีและไม่ดี สะท้อนให้เห็นความคิด อารมณ์ที่ถ่ายทอดมาแต่โบราณ เช่น เก็บเบี้ยใต้ถุนร้าน กิ้งก่าได้ทอง
๘. สำนวนที่สะท้อนสภาพเศรษฐกิจของผู้คนในอดีต
๙. สำนวนที่สะท้อนสภาพภูมิศาสตร์ เช่น ชีโพรงให้กระรอก

๒.๕ ลักษณะของการใช้อุปมาในบริบททั่วไป

ลักษณะของการใช้อุปมาทั่วไปมักเป็นการกล่าวโยงเนื่อความที่สุขุม ลุ่มลึก งดงามทางภาษาศาสตร์ หรือเป็นการถ่ายทอดอารมณ์ต่างๆ ของผู้ประพันธ์ บ้างก็ใช้อุปมาเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นภาพพจน์ที่ชัดเจน บางครั้งผู้ประพันธ์ใช้การบรรยายสลับกับการอุปมาเพื่อให้เกิดสุนทรียภาพทางฉันทลักษณ์ ทำให้เกิดคุณค่าทางวรรณกรรมมากยิ่งขึ้น

การอุปมาเป็นการใช้โวหารเพื่อรังสรรค์งานวรรณกรรมชนิดต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นร้อยแก้วหรือ ร้อยกรอง ซึ่งถือได้ว่าเป็นงานศิลปะชนิดหนึ่งที่เรียกว่า วรรณศิลป์ คำว่า “วรรณศิลป์” หมายถึง ลักษณะดีเด่นทางด้านวิธีแต่งการเลือกใช้ถ้อยคำ สำนวน ทิลา ประโยคและความเรียงต่างๆ ที่ประณีต งดงาม หรือมีรสชาติเหมาะสมกับเนื้อเรื่องเป็นอย่างดี วรรณกรรมที่ใช้วรรณศิลป์ชั้นสูงนั้นจะทำให้คนอ่านได้รับผลในทางอารมณ์ความรู้สึก เช่น เกิดความสดชื่น เบิกบาน ขบขัน เพลิดเพลิน ขบคิด เสรว้าสอก ปลูกใจหรืออารมณ์อะไรก็ตามที่ผู้เขียนต้องการสร้างให้เกิดขึ้นในตัวผู้อ่าน นั่นคือ วรรณศิลป์ในงานเขียน ทำให้ผู้อ่าน เกิดความรู้สึกในจิตใจและเกิดจินตนาการสร้างภาพคิดในสมองได้ดี

ภาษากรีกเพื่อสร้างความงดงามไพเราะแก่บทร้อยแก้วหรือร้อยกรองนั้น มีหลักสำคัญที่เกี่ยวข้องกัน ๓ ด้าน ดังนี้ ๑. การสรรคำ ๒. การเรียบเรียงคำ ๓. การใช้โวหาร

๒.๕.๑. การสรรคำ

การสรรคำ คือการเลือกใช้คำให้สื่อความคิด ความเข้าใจ ความรู้สึกและอารมณ์ได้อย่างงดงาม โดยคำนึงถึงความงามด้านเสียง โวหารและรูปแบบคำประพันธ์ การสรรคำทำได้ดังนี้

ก. การเลือกคำให้เหมาะแก่เนื้อเรื่องและฐานะของบุคคลในเรื่อง

ข. การใช้คำให้ถูกต้องตรงตามความหมาย

ค. การเลือกใช้คำพ้องเสียง คำซ้ำ

ง. การเลือกใช้คำโดยคำนึงถึงเสียงสัมผัส

จ. การเลือกใช้คำเลียนเสียงธรรมชาติ

ฉ. การเลือกใช้คำโวพจน์ได้ถูกต้องตรงตามความหมาย

๒.๕.๒ การเรียบเรียงคำ

การเรียบเรียงคำ คือการจัดวางคำที่เลือกสรรแล้วให้มาเรียงร้อยกันอย่างต่อเนื่องตามจังหวะ ตามโครงสร้างภาษา หรือตามฉันทลักษณ์ ซึ่งมีหลายวิธี เช่น

ก. จัดลำดับความคิดหรือถ้อยคำจากสิ่งสำคัญจากน้อยไปมาก จนถึงสิ่งสำคัญสูงสุดอันเป็นจุดสุดยอด

ข. จัดลำดับความคิดหรือถ้อยคำจากสิ่งสำคัญน้อยไปหามาก แต่กลับหักมุมความคิดผู้อ่านเมื่อถึงจุดสุดยอด

ค. จัดลำดับคำให้เป็นคำถามแต่ไม่ต้องการคำตอบหรือมีคำตอบอยู่ในตัวคำถามแล้ว

ง. เรียงถ้อยคำเพื่อให้ผู้อ่านแปลความหมายไปในทางตรงข้ามเพื่อเจตนาเยาะเย้ย ถากถาง

จ. เรียงคำวลี ประโยค ที่มีความสำคัญเท่าๆกัน เคียงขนานกันไป

๒.๕.๓ การใช้โวหาร

การใช้โวหาร คือการใช้ถ้อยคำเพื่อให้ผู้อ่านเกิดจินตภาพเรียกว่า “ภาพพจน์” ซึ่งมีหลายวิธีที่ควรรู้จัก ได้แก่

ก. อุปมา คือ การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งว่าเหมือนกับสิ่งหนึ่ง โดยมีคำเปรียบปรากฏอยู่ด้วย คำเปรียบเทียบเหล่านี้ได้แก่ เสมือน ดูก เล่ห์ เลก ดัง กล เพียง ราว ปูน

ข. อุปลักษณะคือการเน้นความหมายว่าสิ่งหนึ่งเหมือนกับสิ่งหนึ่งมาก จนเหมือนกับเป็นสิ่งเดียวกัน โดยมีคำเปรียบ เป็น คือ เท่า ปรากฏในข้อความ

ค. บุคคลวัต คือ การสมมุติสิ่งต่างๆ ให้มีกริยาอาการ ความรู้สึกเหมือนมนุษย์

๒.๕.๔ ประเด็นที่ใช้ในการวิเคราะห์และวิจารณ์คุณค่าของงานวรรณคดีและวรรณกรรม

การวิเคราะห์และวิจารณ์งานประพันธ์เท่าที่พบเห็นทั่วไป นักวิจารณ์นิยมพิจารณา กว้างๆ ๔ ประเด็น

๑. คุณค่าด้านวรรณศิลป์ คือ ความไพเราะของบทประพันธ์ ซึ่งอาจทำให้ผู้อ่านเกิดอารมณ์ ความรู้สึกและจินตนาการตามรส ความหมายของถ้อยคำและภาษาที่ผู้แต่งเลือกใช้

๒. เพื่อให้มีความหมายกระทบใจผู้อ่านคุณค่าด้านเนื้อหาสาระ แนวความคิดและกลวิธี นำเสนอทั้ง ๒ ประเด็นนี้ จะอธิบายและยกตัวอย่างประกอบพอเข้าใจ โดยจะกล่าวควบกันไปทั้ง การวิเคราะห์และการวิจารณ์คุณค่าด้านสังคม

๑. วรรณคดีและวรรณกรรมจะสะท้อนให้เห็นสภาพของสังคมและวรรณคดีที่ดีสามารถ จรรโลงสังคมได้อีกด้วย

๔. การนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันผู้อ่านสามารถนำแนวคิดและประสบการณ์ จากเรื่องทีอ่านไปประยุกต์ใช้หรือแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันได้

๒.๕.๕ การวิจารณ์คุณค่าด้านเนื้อหาสาระ แนวความคิด และกลวิธีนำเสนอ

งานประพันธ์ที่มีคุณค่าน่าสนใจนั้น นอกจากจะมีวิธีใช้ถ้อยคำภาษาและแสดงชั้นเชิง การแต่งอย่างดีแล้ว ยังต้องวิเคราะห์ถึงเนื้อหาสาระและแนวความคิดที่มีประโยชน์ต่อคนอ่านอีกด้วย เนื้อหาสาระที่ดีนั้นอาจเป็นในแง่การให้ความรู้ ให้ความคิดเห็น คติ คำสอน ข้อเตือนใจ ชี้ช่อง ให้มองเห็นความจริง ความดี ชี้ทางแก้ปัญหา แนะนำสิ่งที่ควรปฏิบัติหรือ สิ่งที่ไม่ควรละเว้น กลวิธีการเขียนอาจชี้แนะ โดยตรงหรือทางอ้อมก็ได้แล้วแต่กลวิธีของผู้เขียนว่าจะทำได้แนบเนียน น่าสนใจเพียงใด ข้อที่น่าสังเกตคือ งานเขียนที่ดีนั้นไม่จำเป็นต้องสอนศีลธรรมหรือคุณธรรม โดยตรง ผู้เขียนอาจใช้กลวิธีต่างๆ เพื่อให้คนอ่านเกิดความคิดได้ด้วยตนเอง หลักสำคัญมีอยู่ว่า งานประพันธ์ที่ดีควรมีเนื้อหาสาระมุ่งสร้างสรรค์ มิใช่มุ่งทำลาย (www.thaigoodview.com ๒๕/พ.ค. ๕๔)

๒.๕.๖ ตัวอย่างการใช้อุปมาในบริบททั่วไป

๒.๕.๖.๑ การใช้อุปมาเพื่อบรรยายถึงอารมณ์ของผู้ประพันธ์ที่สมหวัง ผิดหวังในเรื่องความรัก เช่น

“แสนอาลัยใจหายไม่วายห่าง
 ดังศรศักดิ์ปักชำระกำหนดวาง
 เจ้าคุมแค้นแสนโกรธพิโรธที่
 เสียตายดวงจันทร์พวงงาม
 แต่เดือนยี่จนย่างเข้าเดือนสาม”

(สมเด็จพระยาคำรกราชานุกาพ, ๒๕๑๘, น. ๑๐)

“ไอ้คูเดือนเหมือนดวงสุดาแม่
 กระจ่ายแลเหมือนฉันทพิสมัย
 เห็นแสงจันทร์อันกระจ่างก่อสร้างใจ
 เดือนครรโลกลับตาแล้วอวรณ์
 ถึงอารามนามชื่อวัดดอกไม้
 คิดถึงไปแนบทรวงดวงสมร
 หอมสุคนธ์เคียงกายขจายจร
 ไอ้ยามนอนห่างนางระคาย
 ถึงบางฝุ้งฝุ้งรังก็รั้งร้าง
 พี่ร้างนางร้างรักสมครหมาย”

(สมเด็จพระยาคำรกราชานุกาพ, ๒๕๑๘, น. ๘๒)

๒.๕.๖.๒ ใช้อุปมาเพื่อเพิ่มอรรถรสในการเสพบทประพันธ์ เช่น

“รถที่นั่ง
 นุษยบทบัลลังก์ตั้งตระหง่าน
 กว้างยาวใหญ่เท่าเขากักรवाल
 ยอดเยี่ยมเทียมวิมานเมืองแมน
 คุมวงกงหันเป็นคว้นคว้าง
 เทียมสิงหวิงว้างข้างละแสน
 สารถีขี่ขับเข้าดงแดน
 พื้นแผ่นดินกระเด็นไปเป็นจุ่ม”

(นิราศเมืองแกลง : สมเด็จพระยาคำรกราชานุกาพ, ๒๕๑๘, น. ๑๖)

“นิราสร้างห่างเหสน่นหา

ปางอิเหนาเศร้าสุดถึงนุษยา
 พระพายพาพัดน้องเที่ยวล่องลอย
 ตะลิ่งเกลียวเปลี่ยวเปล่าให้เหงาหิม
 สุขลปริมเปี่ยมเหยาะเฆาะเฆาะผ้อย
 ไอ้เย็นค่าน้ำค้างลงพร่างพร้อย
 น้องจะลอยลมบนไปไหนใด
 หรือเทวัญชั้นฟ้ามาพาน้อง
 ไปไว้ห้องช่องสวรรค์ที่ชั้นไหน
 แม้นน้องน้อยลอยขึ้นชั้นตรีงศรีย
 สหสนันจะช่วยรับประทับประคอง
 หรือไปปะพระอาทิตย์พิสวาส
 ไปร่วมอาสน์เวชยันต์ผันผอง
 หรือเมฆลาพาชวนนวลละออง
 เทียวลอยล่องเลียบบฟ้าชมสาคร
 หรือไปริมหิมพานต์ขานไกรลาส
 บริเวณเมรุมาศราชสิงขร
 ไอ้ลมแดงแสงแดดจะแผดส่อง
 จะมัวหมอมิ่งขวัญจะหวั่นไหว
 จะคั่นหมอกออกกเมฆวิเวกใจ
 นี้เวรใดเด็ดสวาทให้คลาดคลา”

(นิราศอิเหนา : สมเด็จพระยาคำรกราชานุกาพ, ๒๕๑๘, น. ๑๕๕)

๒.๕.๖.๓ ใช้อุปมาเพื่อเปรียบเทียบให้เห็นภาพพจน์ชัดเจนยิ่งขึ้น เช่น

“คำโบราณท่านผูกถูกทุกสิ่ง   เขาว่าลึงของหอมมันพองจน
ทำหลุกหลิกเหลือกลานพาลลูกกลน   เขาค่าคนจึงว่าลึงโลนลำพอง”

(นิราศเมืองแกลง : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชราชนุกาภาพ, ๒๕๑๘, น. ๘๕)

หรือเพื่อให้เห็นความแตกต่างที่ชัดเจน ดังคำอุปมาที่คุ้นหูกันดีในสังคมไทย เช่น

“ดอกฟ้า กับ หมาวัด” เป็นการเปรียบสตรีที่มีความงดงามและ สูงศักดิ์ เหมือน ดอกฟ้า และเปรียบฝ่ายชายกับ หมา ที่มีชาติอันต่ำต้อย มีหน้าซ้ำยังเป็นหมาวัดอีกด้วย คำว่า หมาวัด หมายถึง สิ่งที่ต่ำต้อย ไร้ค่า เป็นสิ่งที่สังคมดูถูกดูแคลน เหมือนกับสิ่งที่เขาทิ้งในวัด

๒.๕.๖.๔ การใช้อุปมาในการโยงอารมณ์ของผู้ประพันธ์กับสิ่งที่เปรียบเทียบทำให้ผู้อ่าน สามารถเข้าถึงอารมณ์ เช่น

“ถึงโรงเหล้าเตากลั่นควันโขมง   มีคันทองผูกสายไว้ปลายเสา
โอบาบการมน้ำนรกเจียวอกเรา   ให้มัวเมาเหมือนหนึ่งบ้าเป็นน่าอาย
ทำบุญบวชกรวดน้ำขอสำเร็จ   สรรเพชญ์โพธิญาณประมาณหมาย
ถึงสุราพารอดไม่วอดวาย   ไม่ใกล้กลายแกล้งเมินก็กินไป
ไม่เมาเหล้าแล้วแต่เรายังมารัก   สุดจะหักห้ามจิตคิดโจน
ถึงมาเหล้าเข้าสายก็หายไป   แต่เมาใจนี้ประจำทุกคำคืน”

(นิราศภูเขาทอง : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชราชนุกาภาพ, ๒๕๑๘, น. ๑๕๒)

๒.๕.๖.๕ ใช้อุปมาเพื่อพรรณนาความงามของสตรี เช่น

“พอเสียงแซ่แลหาเห็นนารี   ล้วนสอดสีสาวน้อยนับร้อยพัน
ล้วนใส่ช่องป้องพักตร์ลักษณะ   เหมือนนางสะสวยสมล้วนคมสัน
ที่เอกรงค์ทรงศรีฉวีวรรณ   ดังดวงจันทร์แจ่มฟ้าไม่ราศี
ทั้งคมขำล้ำนางสำอางสะอาด   โอบอุ้มเหมือนชาดจิมเจิมเฉลิมศรี
ใส่เครื่องทางมงกุฎคิงบุตรี   แก้วมณีเนาวรัตน์จรัสเรือง
รูปจริตพิศไฉนวิไลเลิศ   เหมือนหุ่นเชิดโจนแซมแฉล้มเหลือง
พอแลสบหลบชะม้ายชายชำเลื่อง   ดูปลดเปลื้องเปล่งปลั่งกำลังโถม
ถ้าพระกรอ่อนชดประณตน์น้อม   แลละม่อมเหมือนหนึ่งเขียนวิเชียร โจน
หรือชาวสวรรค์ชั้นฟ้าณภพ   มาประโลมโลกาให้อาวรณ์”

(รำพันพิลาป : สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดชาดิราชราชนุกาภาพ, ๒๕๑๘, น. ๔๐๐)

เจ้ากรมเนตรประหนึ่งนัยนาทราย	“เจ้ากรมพัศตร์ห้องเพียงบุหลันฉาย
เจ้ากรมนาสายดั่งกลขอ	เจ้ากรมขนงก่งละม้ายคันศรทรง
เจ้ากรมกรรมกลกลลับบุษบง	เจ้ากรมศอเหมือนคอสวรรณหงส์
เจ้ากรมปรางเปล่งปลั่งเปรมปราโมทย์	เจ้ากรมวงวิลาสเรียบระเบียบไร
เจ้ากรมทนต์กณิลช่างเจียรระไน	เจ้ากรมโอรุ์เยี่ยมชวนจินนำพิสมัย
เจ้ากรมปีกคัตทรงมงกุฎกษัตริย์	เจ้ากรมเทศคำประไพเพียงกุมริน
เจ้ากรมไรไม้แข็งคดหมดมลทิน	เจ้ากรมทศกรเจียกผสมพัศตร์สิ้น
เจ้ากรมเบื่องปฤษฎาฎค์ฟ่างพิศวง	เจ้ากรมประทีนกลั่นเกษขายจร
เจ้ากรมถันเทียบเทพกนิษฐ	เจ้ากรมทรงสมทรงอนงค์สมร
เจ้ากรมนิ้วน่านารักหรร	เจ้ากรมกรอ่อนดั่งวงเอราวิณ
เจ้ากรมเพลาภกัทลีพิพรรณ	เจ้ากรมลออเอบางเหมือนนางสวรรค์
	เจ้ากรมบาทจรจรลจริตงาม”

(พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว : webmaster@thaigoodview.com)

๒.๕.๖.๖ ใช้อุปมาเพื่อจรรโลงศีลธรรม

สนิมเหล็กเกิดแต่เนื้อ	ในตน
กินกัดเนื้อเหล็กจน	กร่อนขร้า
บาปเกิดแต่คนคน	เป็นบาป
บาปข้อมทำโทษซ้ำ	ใส่ผู้บาปเอง

(โคลงโลกนิติ : www.thaigoodview.com)

๒.๕.๖.๗ ใช้อุปมาเพื่อบรรยายสิ่งแวดล้อมและบรรยากาศ

“หนาวอารมณ์เรื่อยเฉื่อยเฉื่อยขึ้น	ระรวยรินรินรินกลิ่นเกสร
แสนสงสารบ้านเรือนเพื่อนที่นอน	จะอารมณ์อ้างว้างอยู่วังเวง”

๒.๕.๖.๘ ใช้อุปมาเพื่อเลียนเสียงธรรมชาติทำให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกเหมือนได้ยินเสียงหรือเห็นภาพ ทำให้เกิดความไพเราะและสะท้อนอารมณ์ตามไปด้วย เช่น

ไผ่ซอ้ออ้อเอียดเบียดคอคอด   ลมลอคไล่เลียวเรียวไผ่
 ออดแอดแอดคอคคอคไกว   แพใบไผ่น้ำถ้ำคดลอง

(คำหยาด – เนาวรัตน์ พงษ์ไพบูลย์ : www.thaigoodview.com)

๒.๕.๖.๙ การเล่นเสียงวรรณยุกต์

สกดไคโคสกดน้อย   แหนงนอนไพรฤา
 เพราะเพื่อมาราญรอน   เสกไซรั
 สละสละสมร   เสมอชื่อไม้ंना
 นีกระกำนามไม้   เหม่นเม้นทรวงเวียน

(ลิลิตตะเลงพ่าย: www.thaigoodview.com)

๒.๖ ประโยชน์แห่งการใช้อุปมา

การสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญอย่างมากสำหรับมนุษย์ทุกชาติ ทุกภาษา ในแต่ละวันมนุษย์หรือสัตว์ใช้ภาษาในการสื่อสารกันเพื่อยังประโยชน์แก่ตนและแก่สังคม หากปราศจากการใช้ภาษาในการสื่อสารแล้ว มนุษย์หรือสัตว์ย่อมอาจเกิดปัญหามากมายได้ อยากรู้ก็ตาม ในการสื่อสารด้วยภาษายังมีข้อจำกัดในการสื่อสารหลายประการ เช่น ภาษาที่ต่างกัน วัฒนธรรมที่ต่างกัน ประสบการณ์ที่ต่างกัน หรือ อยู่ในวัยที่แตกต่างกันมาก ถึงกระนั้นแม้ว่าจะใช้ภาษาที่เหมือนกัน มีวิถีชีวิตที่ใกล้เคียงกัน และวัฒนธรรมเดียวกันก็ตาม ในบางครั้งการสื่อสารด้วยภาษาก็อาจสื่อความหมายของเนื้อความให้กระจ่างได้เสมอไป นั่นอาจขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ แต่ด้วยเหตุผลประการหนึ่งที่ทำให้ผู้ฟังไม่อาจสามารถเข้าใจเนื้อความได้ คือ การไม่มีประสบการณ์ร่วมในสิ่งนั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสิ่งที่เป็นนามธรรม หรือสิ่งที่ไม่สามารถพิสูจน์ จับต้องได้ เช่น เรื่อง นรก สวรรค์ หรือ นิพพาน เป็นต้น

ดังนั้น การใช้เครื่องมือทางภาษาที่เรียกว่า การอุปมาอุปไมย จึงเป็นสิ่งที่สำคัญในการโยงสิ่งที่สามารถเข้าใจได้โดยยากให้ผู้ฟังเข้าใจ เห็นภาพพจน์ที่ชัดเจนขึ้นด้วยการเปรียบเทียบสิ่งที่ผู้ฟังรู้จักคุ้นเคยคืออยู่แล้วกับสิ่งที่ป็นนามธรรมดังกล่าว ฉะนั้น ประโยชน์ของอุปมานั้นคือการทำให้ผู้ถ่ายทอด กับผู้ฟังเข้าใจเนื้อหาของข้อความที่สื่อออกไปได้อย่างแจ่มแจ้ง ถึงแม้ผู้ฟังจะไม่มีประสบการณ์ร่วมในสภาวะ หรือสิ่งที่กล่าวนั้นก็ตาม อย่างไรก็ตาม วัตถุประสงค์ ระดับของประโยชน์ในการใช้อุปมาย่อมขึ้นอยู่กับจุดมุ่งหมายของผู้ใช้การอุปมานั้นด้วย

๒.๗ ข้อบกพร่องของอุปมา

ถึงแม้ว่าการใช้อุปมาจะมีประโยชน์ และความงามทางภาษาศาสตร์ก็ตาม แต่การใช้อุปมายังมีข้อบกพร่องในการใช้ กล่าวคือ การอุปมาในสิ่งที่ยากเกินวุฒิภาวะของผู้ฟังทำให้เข้าใจได้ยากหรือเข้าใจผิดเพี้ยน การอุปมาผิดความหมาย การใช้สิ่งที่อุปมาอุปไมยที่ไม่ตรงกับเนื้อความให้การอุปมามากเกินไป หรือใช้สิ่งที่อุปมาไม่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องที่กล่าว ในทางอภิปรัชญาภาษาศาสตร์แบ่งออกเป็น ๗ ประเภท คือ

๑. อุปมาต่างสิ่ง คือ อุปมากับอุปไมยต่างเพศกัน เช่น หัสนิว สติ ดวงจันทร์เหมือนนางหงส์ ดวงจันทร์ บาลีเป็น จนุโท ปุงลิ่งค์ (เพศชาย) นางหงส์ เป็น อิตถิลิ่งค์ (เพศหญิง)

๒. อุปมาต่างพจน์ คือ อุปมากับอุปไมยต่างพจน์กัน เช่น อากาส์ สรานิว อากาศเหมือนสระน้ำทั้งหลาย อากาศเป็นเอกวจนะ สระน้ำเป็นพหุวจนะ

๓. อุปมาเกินความจริง เช่น ชชฺโชโต ภาณุมาลิว วิภาติ หิงห้อยสว่างเพียงดังดวงอาทิตย์ ดวงอาทิตย์เป็นอริกะ

๔. อุปมาทรมาน คือ เอาสิ่งที่ต่ำทรมานมาอุปมา เช่น สาว ภคฺโต กโฏทิเป ข้าจงรักในเจ้าเหมือนหมา คนเป็นอริกษชาติ หมาเป็นหินชาติ

๕. อุปมาไม่เด่น เช่น พลามุโพธิ สาคโร วีย สงฺขุภิ สมุทฺรพฺลภะจฺจอกฺกระฉฺฉอนเหมือนสาครคะนองคลื่นศัพท์แสดงความมากมายของพล ใช้ อมุโพธิ ซึ่งแปลว่าสมุทรหรือทะเลมาแล้วเวลาอุปมาก็ยังใช้สาครศัพท์ซึ่งก็มีความหมายอย่างเดียวกันอีก ไม่ปรากฏความพิเศษอะไร

๖. อุปมาเพ่งเล็ง คือ ข้อความที่นำมาเปรียบเทียบจะเข้าใจได้จะต้องดูความที่นำเข้ามาประกอบด้วยจะดูเฉพาะศัพท์ที่นำมาอุปมาได้ไม่ เช่น จนุเท สพฺงโก ภิจฺโค ว รอยกระต่ายเพียงดั่งแมลงภูในดวงจันทร์ เปรียบเทียบเท่านั้นไม่พอต้องใส่ความเปรียบดวงจันทร์ไม่ได้ แต่เกิดในกอไม้ดอก

๑. อุปมากระท่อนกระแท่น คืออุปมาไม่เต็มความ คืออุปมาที่ยังไม่สมบูรณ์นัก เพราะมีเนื้อความขาดหายไป เช่น เกรวกาโร สกพฺงโก นิสาโกโร ดวงจันทร์มีรอย กระต่ายคล้ายดอกโกมุท ความยังไม่สมบูรณ์ หากข้อความสมบูรณ์ต้องเป็น “ดวงจันทร์มีรอยกระต่ายคล้ายดอกโกมุทมีแมลงภู่” จะเอาศัพท์ สกพฺงโก มาเป็นวิเศษนอีกไม่ได้ถ้าใส่ สกฺจิก มาเป็น วิเศษนของ เกรว ความจะสมบูรณ์ (มหาสามีสังฆนรัคจิต, ๒๕๑๒, น. ๗๑)

ตาราง ๑ เปรียบเทียบข้อดี ข้อเสียของการอุปมาอุปไมย

ข้อดีของการใช้อุปมา	ข้อเสียของการใช้อุปมา
<ol style="list-style-type: none"> ๑. ทำให้สามารถเข้าใจเนื้อความได้อย่างแจ่มแจ้ง เห็นภาพพจน์ ๒. ทำให้ผู้อ่าน หรือผู้ฟัง ได้รับอรรถรสทางภาษาอย่างเต็มที่ ๓. สร้างความงามทางภาษาศาสตร์ ๔. เกิดความประทับใจ ๕. สามารถสร้างจินตนาการให้เนื้อเรื่องสนุกสนาน ตื่นเต้น เร้าใจยิ่งขึ้น ๖. ทำให้เกิดความเลื่อมใส ศรัทธา จากการฟังนั้น ๗. ทำให้ผู้ฟังเกิดประโยชน์สูงสุดเพื่อพัฒนาชีวิต	<ol style="list-style-type: none"> ๑. อุปมาเกินความเป็นจริง ๒. ใช้สิ่งที่อุปมาไม่เหมาะสม ๓. ใช้การอุปมามากเกินไป ๔. ใช้การอุปมาไม่สมบูรณ์ ทำให้เกิดความสับสน ไม่สละสลวย ๕. มีข้อจำกัดทางวัฒนธรรม วัชวุฒิ และต้องมีความเข้าใจทางภาษาที่ดี ๖. ใช้สิ่งที่อุปมาไม่สัมพันธ์กัน ๗. คำ คำเดียวอาจมีหลายความหมาย ๘. คำนั้นๆ ใช้ในความหมายโดยตรงหรือ ความหมายโดยนัย ๙. คำบางคำมีความหมายใกล้เคียงกันแต่ไม่เหมือนกัน

๒.๘ สรุป

จากการวิจัยในบทนี้ได้นำเสนอแนวคิดว่าการใช้อุปมาสามารถสรุปได้ว่าบุคคลผู้ที่ต้องการสั่งสอนหรือถ่ายทอดธรรมที่ว่าธรรมนั้นจับต้องไม่ได้ไม่มีตัวตนเหมือนวัตถุที่จับต้องได้ ดังนั้นสำหรับบุคคลที่ยังสงสัยในธรรมดั่งนั้นผู้ถ่ายทอดธรรมจึงต้องเอาสิ่งที่อยู่รอบตัวมาเปรียบเทียบกับนามธรรมให้เกิดเป็นภาพพจน์ขึ้น โคลงในจิตใจขึ้นซึ่งเป็นอีกวิธีหนึ่งในหลักคำสอนนั้นที่ใช้แล้วเกิดความเข้าใจและเกิดประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่นได้

พบว่าความหมายของอุปมาและความสำคัญของการใช้อุปมามีดังนี้การอุปมาคือการใช้ภาษา สำนวน โวหาร ข้ออำนนำมาเปรียบเทียบ ซึ่งเป็นเสมือนเครื่องมือทางภาษาที่นำผู้ฟังไปสู่สิ่งที่ เป็นนามธรรมได้แจ่มแจ้ง เห็นภาพพจน์ที่ชัดเจน และเพิ่มความไพเราะทางภาษา ซึ่งโครงสร้าง การใช้การอุปมามี ปัจจัยสำคัญ ๒ ประการคือ จุดมุ่งหมาย และ มโนทัศน์ ของผู้ส่งสาร ไปถึง ผู้รับสารว่าจะเข้าใจตรงกันหรือไม่ ส่วนประเภทของอุปมา ตามคัมภีร์สุโฆธาลังการ ได้ แบ่งออกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑. อุปมาที่รู้ด้วยศัพท์ ๒. อุปมาที่รู้ได้ด้วยความคิด ๓. อุปมาที่รู้ด้วยความของพากย์ และในลักษณะของการใช้อุปมา เป็นศิลปะการใช้ถ้อยคำที่เรียกว่าโวหาร ที่ก่อให้เกิดจินตนาการ กระทบอารมณ์ความรู้สึก โดยใช้ภาษาเปรียบเทียบกับสรรพสิ่งต่างๆ ทั้ง รูปธรรมและนามธรรมอย่างน้อยที่สุดสองอย่าง โดยสามารถกระทำได้อย่างกว้างๆ ๓ วิธี คือ ๑. การสร้างบุคคลสมมุติขึ้นมา ๒. การเปรียบเทียบสิ่งหนึ่งกับสิ่งหนึ่ง ๓. การใช้เสียงคำสร้างภาพ และความหมายพิเศษ ซึ่งวิธีการทั้ง ๓ นี้ จะมีการเลือกคำที่จะใช้สื่อความคิด เรียบเรียง จัดวาง และ ใช้ถ้อยคำเพื่อให้ผู้รับสาร เกิดจินตภาพ การอุปมาจึงมีประโยชน์ต่อผู้รับสาร โดยตรง แต่อย่างไรก็ดี หากการใช้อุปมาผู้ส่งสารอุปมาได้ไม่เหมาะสมอุปมาในสิ่งที่ยากเกินวุฒิภาวะของผู้ฟังไม่สอดคล้อง กับเนื้อเรื่อง การอุปมามากเกินไป หรือมีข้อจำกัดทางวัฒนธรรมระหว่างผู้ส่งสารกับผู้รับสาร ก็ทำให้เกิดความเข้าใจผิดเพี้ยนไปได้